

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.38>

ANALIZA PORÓWNAWCZO-PRAWNA DOKTRYNY *RES JUDICATA*: CZĘŚĆ 1. SYSTEMY PRAWNE PRAWA CYWILNEGO

Kostiantyn Pilkov

kandydat nauk prawnych, starszy badacz, starszy pracownik naukowy Katedry Międzynarodowego Prawa Prywatnego i Problemów Prawnych Integracji Europejskiej Naukowo-Badawczego Instytutu Prawa Prywatnego i Przedsiębiorczości imienia akademika F.H. Burchaka Narodowej Akademii Nauk Prawnych Ukrainy (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-8931-0413
k.pilkov@gmail.com

Adnotacja. W artykule przedstawiono wyniki analizy porównawczej doktryny *res judicata* w systemach kontynentalnej tradycji prawnej, koncentrując się na różnych podejściach do rozwiązania kwestii, czy *res judicata* jest instytucją prawa materialnego lub procesowego, w jaki sposób sąd stosuje tę zasadę (na wniosek strony lub z własnej inicjatywy). Autor ujawnia specyfikę stosowania nieodłącznego dla wszystkich systemów prawnych prawa cywilnego trój sylabowego testu tożsamości stron, przedmiotu i podstaw pozwu jako niezbędnego warunku działania zasady *res judicata*. W artykule zauważono również wąski zakres *res judicata*, nieodłączny dla wszystkich badanych systemów prawnych, który obejmuje część rezolucyjną ostatecznego orzeczenia sądowego z uznaniem, że wnioski części motywacyjnej nie dotyczą wyłącznego działania zasady, chociaż są one brane pod uwagę w teście trój sylabowym przy podejmowaniu decyzji, czy sprawy są tożsame.

Słowa kluczowe: trój sylabowy test tożsamości spraw, ostateczność orzeczenia, prejudycjalność identycznego pozwu, prejudycjalność, porządek publiczny w postępowaniu cywilnym.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE DOCTRINE *RES JUDICATA*: PART 1. LEGAL SYSTEMS OF CIVIL LAW

Kostiantyn Pilkov

PhD (Law), Senior Research Fellow at the Department of International Private Law and Legal Problems of Eurointegration, Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-8931-0413
k.pilkov@gmail.com

Abstract. The article presents the results of a comparative analysis of the *res judicata* doctrine in legal systems of the continental legal tradition, it focuses on different approaches to deciding whether *res judicata* is an issue of substantive or procedural law, and on how courts apply this principle (upon a party's motion or *sua sponte*). The author uncovers the features of application of the triple identity test (identity of parties, claim and cause of action) as a necessary condition for the principle of *res judicata* to apply which is inherent in all civil law systems. The article also notes that continental jurisdictions developed the narrow scope of *res judicata*, which covers the operative part of a final judgment and recognizes that the court's motives do not have the preclusive effect according to this principle, although they are to be taken into account as a part of the triple identity test.

Key words: triple identity test, finality of judgments, claim preclusion, issue preclusion, public policy in civil litigation.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОКТРИНИ *RES JUDICATA*: ЧАСТИНА 1. ПРАВОВІ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Костянтин Пільков

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-8931-0413
k.pilkov@gmail.com

Анотація. У статті викладено результати порівняльного аналізу доктрини *res judicata* у системах континентальної правової традиції із зосередженням уваги на різних підходах до вирішення питань про те, чи є *res judicata* інститутом матеріального чи процесуального права, яким чином суд застосовує цей принцип (за заявою сторони чи з власної ініціативи). Автор розкриває специфіку застосування властивого всім правовим системам цивільного

права трискладового тесту тотожності сторін, предмету та підстав позову як необхідної умови дії принципу *res judicata*. Також у статті відзначено притаманний всім дослідженим правовим системам вузький обсяг *res judicata*, який охоплює резолютивну частину остаточного судового рішення із визнанням того, що на висновки мотивувальної частини преюдиційна дія принципу не поширюється, хоча вони враховуються у трискладовому тесті при вирішенні питання, чи є справи тотожними.

Ключові слова: трискладовий тест тотожності справ, остаточність судового рішення, преюдиція тотожного позову, преюдиція, публічний порядок у цивільному судочинстві.

Вступ. Цінність остаточності рішення суду, остаточності вирішення юридичної суперечки є універсально визнаною. У країнах з розвиненими правовими системами ця цінність піднята на рівень принципу, який своєю чергою визнається складовою верховенства права. Разом з цим зміст принципу, який хоча й прийнято позначати єдиним терміном *res judicata*, що саме по собі змушувало б тяжіти до уніфікації підходів до його розуміння, все ж залишається далеким від однакового наповнення не лише в різних правових традиціях – системах кодифікованого права континентальної Європи і системах загального права, а й навіть в межах правових систем, які належать до цих традицій. При цьому моделі дії *res judicata* у різних правових системах еволюціонують, в тому числі запозичуючи з інших правових систем більш ефективні механізми дії цього складного і багатоаспектного принципу. У зв'язку з цим для розуміння процесів розвитку *res judicata*, послідовного і логічно несуперечливого сприйняття у правовій системі концепцій з доктрини інших систем актуальним є саме порівняльно-правове дослідження втілення цього принципу у доктрині та практиці різних правових систем.

Оскільки саме у системах, які розвинулись під впливом доктрини у континентальній Європі, тобто у системах цивільного права, *res judicata* має більш вузький обсяг і поєднане з більш суворими правилами застосування, варто розпочати саме з дослідження принципу у цих системах. Однак навіть тут, у традиційних романських і германських системах, підходи до розуміння змісту і навіть природи феномену *res judicata* істотно різняться: неоднозначними є кваліфікація *res judicata* як інституту процесуального чи матеріального права; правила про *res judicata* як такого, що процесуально перешкоджає розгляду тотожного спору чи з необхідністю зумовлює відмову у задоволенні нового, однак тотожного, позову, тобто за наслідками розгляду спору по суті; відсутній єдиний підхід до того, чи є *res judicata* частиною публічного порядку і чи має суд застосовувати його з власної ініціативи; які частини судового рішення охоплені дією цього принципу і, отже, чи охоплює він правила про преюдицію, а також чи можливе набуття значення *res judicata* рішеннями судів з процесуальних питань.

Дослідники з країн континентальної правової традиції відзначають, що прийнято розмежовувати два значення *res judicata*: перше стосується тієї стадії процесу, на якій стосовно певного спірного питання прийнято остаточне рішення в межах провадження, в якому можна стверджувати, що суд його вирішив остаточнo і у безвідкличний спосіб; друге значення стосується дії певного судового рішення. У цьому значенні рішення має значення *res judicata*, коли вичерпані або недосяжні засоби для його зміни (Creț, Stoicu, 2016: 61–62). Як бачимо, у цьому випадку розмежовується в межах одного провадження, у якому прийняте рішення, його остаточність у значенні вирішеності судом цього питання, до якого він більше не повертатиметься (англ. *conclusiveness*), та остаточність у значенні вичерпання оскарження (англ. *irreversibility*). Вплив судового рішення на наступні судові провадження у цьому розмежуванні не враховується, тому воно не є дихотомією, яка охоплює всі значення *res judicata*.

На противагу цьому у шведській доктрині цивільного процесу традиційно прийнято розмежовувати у дії *res judicata* процесуальний аспект (у тому значенні, що чинне остаточне рішення процесуально перешкоджає повторному розгляду аналогічної справи) та субстанціальний або матеріальний аспект (у значенні, що встановлені у чинному остаточному рішенні правовідносини матимуть преюдиціальне значення під час розгляду по суті іншої справи). Відмінність з доктриною преюдиції в інших країнах, а також з доктриною *collateral estoppel* у правових системах загального права полягає в тому, що, на відміну від останніх, мова не йде про встановлені у мотивувальній частині судового рішення «чисті» факти, а про правовідносини чи юридичні факти, які у шведській судовій практиці можуть бути встановлені в резолютивній частині відповідного судового рішення. Саме вони матимуть значення матеріального *res judicata* у наступних процесах. Натомість висновки суду про встановлені факти матимуть у наступних процесах доказове значення (Ginsburgs, Bruzelius, 1965: 308). Тобто правила про преюдицію у деяких юрисдикціях континентальної правової традиції розглядаються як складова *res judicata*, його субстанціальний аспект. Це розмежування процесуального і матеріального (субстанціального) *res judicata* проведене скоріше не за критерієм належності принципу до інститутів матеріального чи процесуального права, а за наслідками, які матиме його застосування – процесуальна перешкода розгляду чи наслідок для розгляду справи по суті.

Наведені приклади ілюструють принципово різні підходи до природи *res judicata* у доктринах процесуального права різних країн, що додатково вказує на необхідність послідовного порівняльно-правового дослідження найбільш важливих аспектів *res judicata*. При цьому перед дослідженням ставиться мета виявити властиві правовим системам континентальної правової традиції загальні підходи до визначення правової природи принципу *res judicata*, його зв'язку з матеріальним та процесуальним правом, а також механізму його дії.

Матеріал і методи. Увага цього дослідження зосереджена на розвитку доктрини *res judicata* переважно у континентальній Європі, у розвинених правових системах цивільного права, хоча в окремих випадках

мають місце посилання на прояви цієї доктрини у правових системах інших країн, розвиток яких у новітні часи відбувався вже під переважним впливом континентально-правової традиції. Основним методом, застосованим у дослідженні, є порівняльно-правовий. У тих випадках, де це було можливо, зроблені окремі узагальнення стосовно підходів до досліджуваного явища, загалом притаманним дослідженим правовим системам.

Результати та їх обговорення. Здійснене дослідження дозволило виявити особливості і водночас спільні для правових систем кодифікованого права риси у розумінні змісту доктрини *res judicata*, природи принципу, який становить ядро доктрини, умов його дії, а також обсягів, у яких обсягів, у яких ним охоплюється судові рішення. Далі послідовно викладено результати дослідження цих аспектів.

I. Межі доктрини

Доктрина *res judicata* у правових системах континентальної правової традиції, як визнається дослідниками, охоплює зобов'язуючий характер судового рішення стосовно сторін провадження (позитивний аспект дії *res judicata*) та заборону перегляду вирішеної суперечки у новому провадженні (негативний аспект) (de Ly, Sheppard, 2009: 74).

Щоб мати значення *res judicata*, судові рішення має бути остаточним (фр. *définitif*) у тому сенсі, що воно вирішує певне питання у суперечці, однак при цьому не обов'язково є останнім рішенням стосовно суті суперечки: рішення, яким вирішується спірне питання юрисдикції, може у французькій доктрині мати значення *res judicata*, хоча надалі розгляд суті справи триває; в той час як судові рішення, яким застосовано забезпечувальні заходи, такого значення не матиме, оскільки вони можуть бути надалі змінені цим же судом (Herzog, Weser, 2014: 553). Значення *res judicata* мають судові рішення стосовно питань, які становлять предмет спору. Відповідно рішення, ухвалені *ex parte*, переважно процедурного характеру, цього значення не мають (Herzog, Weser, 2014: 552–553).

Рішення суду першої інстанції, апеляційний перегляд яких все ще можливий, у французькій та бельгійській доктрині процесуального права мають те, що називається *autorité de la chose jugée* («значення *res judicata*»). Коли доступ до апеляційного перегляду вичерпано або сплив час для їх ініціювання, рішення набуває *force de la chose jugée* (дослівно «силу» *res judicata*). Коли всі засоби перегляду вичерпано або сплив час для їх ініціювання, судові рішення вважається таким, що не може бути відкликано – англ. *irrevocable*) (Herzog, Weser, 2014: 552; Taelman, van Severen, 2021: 295).

У французькій доктрині процесуального права судові рішення набуває значення *res judicata*, щойно воно прийняте. Не має значення, що примусове виконання цього рішення ще не може бути санкціоноване, або те, що залишається можливим апеляційний перегляд. Водночас, ініціювання апеляційного перегляду перериває дію *res judicata* стосовно рішення. При цьому касаційний перегляд або ініціювання екстраординарного перегляду такого ефекту на значення *res judicata* судового рішення не має, хоча, звісно, наслідки перегляду можуть його спричинити (Herzog, Weser, 2014: 552).

Дещо відмінним чином в шведській доктрині в межах *res judicata* прийнято розмежовувати дві концепції: перша, яка описується терміном *laga kraft*, стосується ситуації, коли рішення вже не підлягає апеляційному перегляду чи іншому способу ординарного перегляду, друга – *rättskraft* – позначає зобов'язуючу силу рішення у наступних провадженнях. З моменту, коли рішення набуває *laga kraft*, його невід'ємним атрибутом стає також *rättskraft*. Це розмежування в цілому відповідає прийнятому в інших континентальних системах протиставленим термінам «формальний» *res judicata* (шв. *laga kraft*) та «матеріальний» *res judicata* (шв. *rättskraft*) (Ginsburgs, Bruzelius, 1965: 306).

Отже, у межах доктрини *res judicata* можна виділити принаймні три послідовні аспекти: судові рішення, яким суд вирішив певне питання остаточо (англ. *conclusive*) у значенні, що саме цей суд не має до нього повертатись, набуває значення *res judicata* (фр. *autorité de la chose jugée*). Якщо засоби ординарного, як правило, апеляційного, перегляду вичерпані або недосяжні, це рішення набуває процесуального характеру остаточного, тобто має вже процесуальну «силу» *res judicata* (фр. *force de la chose jugée*). Ці два аспекти все ще стосуються в цілому позитивного аспекту дії *res judicata* в межах того ж процесу, в якому рішення було прийнято. Третій аспект стосується впливу судового рішення на наступні судові провадження – це негативний аспект *res judicata*.

II. Зв'язок *res judicata* з процесуальним та матеріальним правом

Принцип *res judicata*, як правило, закріплений у процесуальних кодексах, що характерно для більшості правових систем кодифікованого права: у Франції у статті 480 нового ЦПК (French NCCP, 2005), у Бельгії у Главі IV Частини I Судового кодексу (Belgian Judicial Code, 1967), у Нідерландах у статті 236 ЦПК (Dutch CCP, 2022), у Німеччині у §§ 322–327 ЦПК (German CCP, 2005), в Італії у статті 324 ГПК (Grossi, 2010: 280), в Іспанії у статті 207 ЦПК (On Civil Procedure, Law of Spain, 2000), в Румунії у статтях 430–432 ЦПК (Creț, Stoicu, 2016: 62). У Швейцарії принцип закріплений у судовій практиці. У правових системах Близького Сходу, розвиток яких відбувався під впливом французької, зокрема у Єгипті (стаття 405 Цивільного кодексу), та у Латинській Америці (статті 354–357 ЦПК Мексики, статті 347(6) та 517 Цивільного та комерційного процесуального кодексу Аргентини) (de Ly, Sheppard, 2009: 74). Швеція запозичила доктрину *res judicata* з Німеччини і закріпила її законодавчо у процесуальному кодексі у 1948 році (Ginsburgs, Bruzelius, 1965: 305), у Греції вона знайшла своє нормативне втілення у 60-х роках XX століття.

Слід відзначити, що у Франції правило про *res judicata* викладене також у Цивільному кодексі, у розділі про презумпції (Herzog, Weser, 2014: 551). Щоправда від далекосяжних висновків, пов'язаних із доктринальним значенням цього як визнання матеріально-правової природи принципу, варто утриматись, адже стаття 1351, яка містить загальне правило про *res judicata*, міститься у Розділі III, який стосується презумпцій, який, своєю чергою, міститься у Главі VI, яка стосується доказів, однак включена у Розділ III про контракти Книги 3, яка присвячена способам набуття права власності. Системність, яка б дозволяла сформулювати доктринальний висновок, з цього простежити складно.

До реформи процесуального законодавства у Румунії Цивільний кодекс та Цивільний процесуальний кодекс містили критиковані науковцями як непослідовні положення, а саме, що колишня стаття 1201 ЦК непослідовно з процесуальним законом вказувала на *res judicata* як абсолютну юридичну презумпцію відповідності рішення істині (Creț, Stoicu, 2016: 62).

Механізм дії правила про *res judicata*, захист від позову з посиланням на *res judicata* (англ. *res judicata defence*) в цілому у континентальних системах характеризуються як процесуальні і такі, рішення стосовно яких приймаються відповідно до *lex fori* і, відповідно не визначається за правом, яке застосовується до суті суперечки (de Ly, Sheppard, 2009: 74).

Водночас, у грецькій доктрині *res judicata* розмежовується процесуальний та матеріальний або, точніше, субстанційний *res judicata*, щоправда за іншим критерієм, ніж урегульованість матеріальним чи процесуальним правом: значення процесуального *res judicata* набувають судові рішення з процесуальних питань, а також рішення, які впливають на розгляд справи в цілому, однак з підстав, які можна назвати процесуальними, наприклад відмова у позові через відсутність повноважень особи, яка звернулася з позовом. Процесуальний *res judicata* не перешкоджає повторному зверненню, яке вже не матиме тих процесуальних дефектів, які спричинили перше рішення (Yessiou-Faltsi, 2019: 243). Матеріальним або субстанційним *res judicata* у грецькій доктрині, як видно з викладеної тези, є у тому значенні, що стосується суті справи. Тому цілком органічно, що в цілому у грецькій доктрині процесу визнаним є підхід до *res judicata* радше як до процесуального інституту, ніж до матеріально-правового (Yessiou-Faltsi, 2019: 244). Схожим чином у швейцарській доктрині вживання поняття «матеріальний *res judicata*» (фр. “*la force de chose jugée au sens materiel*”, нім. “*materielle Rechtskraft*”) (Mavromati, 2015: 2) стосується, на нашу думку, впливу на розгляд справи по суті, тому задля уникнення термінологічної плутанини більш відповідним терміном є саме «субстанційний» *res judicata* або інший термін, який би вказував на зв'язок з розглядом суті справи, а не матеріально-правову природу принципу.

Важливим логічним продовженням тези про процесуальну природу досліджуваного принципу у континентальній правовій традиції, є ставлення до цього питання в контексті значення іноземних судових рішень.

Стосовно *res judicata* дії іноземних судових рішень, то така дія визнається, якщо власне саме іноземне рішення визнане або допущене до примусового виконання у відповідній юрисдикції. Такими рішеннями можуть бути лише остаточні судові рішення. Якщо іноземне судове рішення є таким, що може бути визнане або допущене до примусового виконання в іншій юрисдикції, його значення *res judicata* визначається за процесуальним правом країни, у якій його було прийнято (de Ly, Sheppard, 2009: 74).

Отже, остаточність судового рішення як умова його дії *res judicata* визначається за процесуальним правом країни, у якій його було прийнято, що далі обумовлює можливість цього рішення бути визнаним або допущеним до примусового виконання в іншій країні і мати значення *res judicata* у преклюзивному аспекті для майбутніх проваджень у цій країні.

Щоправда у деяких юрисдикціях, зокрема у Данії та Швеції, іноземні судові рішення не мають значення *res judicata* за відсутності відповідного міжнародного договору або застосовного регламенту ЄС, які б передбачали визнання і виконання іноземних рішень (de Ly, Sheppard, 2009: 74).

III. Тотожність справи. Трискладовий тест

Власне сама назва досліджуваного принципу вказує на те, що не підлягає повторному вирішенню вже вирішена справа. Щодо того, яка справа вважатиметься тотожною вже вирішеній, у правових системах цивільного права склався більш-менш однаковий підхід, втілений у так званому трискладовому тесті, спрямованому на з'ясування тотожності сторін, предмету та підстав позову.

Стаття 1351 Французького Цивільного кодексу передбачає, що необхідними умовами застосування правила про *res judicata* є те, що вимоги, підстави цих вимог мають бути тотожними, а так само мають бути тотожними сторони і статус, у якому вони чи до них заявляються вимоги. Цей «тест тотожності трьох складових» схожим чином застосовується також у Бельгії та Нідерландах (de Ly, Sheppard, 2009: 75).

Стосовно тотожності сторін французька доктрина, в принципі, відповідає загальним підходам. Тотожними вважатимуться сторона у першій справі і її спадкоємець або інший універсальний правонаступник, а також особа, до якої після судового рішення перейшло право на об'єкт власності, стосовно якого мав місце спір (Herzog, Weser, 2014: 553). При цьому значення матиме також тотожність статусу, у якому виступають сторони у першому та наступному провадженнях. У французькому та бельгійському процесах це особливо чітко окреслено. Італійське процесуальне право (стаття 39 ЦПК) також вимагає в цьому аспекті абсолютної тотожності сторін (de Ly, Sheppard, 2009: 75). Грецька доктрина поширює також на учасників юридичної особи, зокрема комерційної, дію *res judicata* рішень за участю цієї особи. Також у грецькому цивільному процесі виокремлюються рішення у сімейних справах, які стосуються визначення статусу особи. Такі

рішення мають, як виняток, *erga omnes* значення *res judicata* (статті 613 та 618 ЦПК Греції). В цілому ж традиційна грецька доктрина не допускає створення для осіб, які не були учасниками провадження, наслідків *res judicata* судового рішення у цьому провадженні. Тобто концепція *res judicata* проти третіх осіб (нім. *Drittwirkung der Rechtskraft*) загалом не сприймається грецьким цивільним процесом (Yessiou-Faltsi, 2019: 246).

Тотожність вимог (лат. *petitum*) у правових системах континентальної традиції тлумачиться доволі вузько, тобто тотожними вважатимуться однакові за суттю позовні вимоги про застосування судом певного способу захисту (англ. *relief*).

Тотожність підстав позову (лат. *causa petendi*) у французькій доктрині *res judicata*, як і в багатьох інших правових системах континентальної традиції, визначається суто за фактами, на яких ґрунтується позов, без їх юридичної кваліфікації. Тому правова підстава позову у цьому тесті не враховується. З огляду на це одна й та сама ситуація може породити послідовно декілька позовів, які матимуть різне правове обґрунтування. Хоча, як відзначають П. Герцог та М. Везер, цей загальний підхід допускає винятки. Так, оспорювання дійсності контракту з підстав існування різних дефектів форми у французькому суді має бути здійснене в межах одного позову (Herzog, Weser, 2014: 555). Видається, що тут має місце окремий прояв принципу добросовісності, який покладає на сторону, що оспорує правочин з підстав дефекту форми, обов'язок викласти всі свої аргументи стосовно цього, і у французькому процесуальному праві проявляється у доктринальному правилі, яке близьке до заборони зловживання процесом, доктрини, притаманної процесуальній традиції загального права, де вона становить одне з підґрунть *res judicata*.

Стосовно преклюзивної дії щодо позовних вимог, які могли бути, однак не були заявлені, правові системи континентальної сім'ї, як правило, не встановлюють правила, які б суворо забороняли заявити такі вимоги у майбутньому (категорія «*merger*», тобто поглинання судовим рішенням у справі всіх суперечок, які мали місце або могли б мати місце у спірній ситуації, у системах загального права), якщо вони є самостійними і віддільними від розглянутих.

Так, наприклад, процесуальне право у Швеції традиційно не перешкоджає розглянути за окремим позовом стягнення коштів спочатку за більш пізній період, а потім, якщо того бажає позивач, за більш ранній період. Однак у випадку, коли встановлення певних правовідносин є необхідним для вирішення певної справи і питання про їх існування вирішується у цій справі, надалі окремий позов, спрямований на спростування цих правовідносин, може зіштовхнутись із застосуванням преклюзії (Ginsburgs, Bruzelius, 1965: 309–310).

IV. Застосування правила *res judicata*

Французька доктрина *res judicata* передбачає, що відповідне правило застосовується за заявою сторони. Оскільки це питання (не остаточність судового рішення в процесі, в якому його прийнято, а преклюзивна дія в наступному процесі) не вважається таким, що істотним чином зачіпає публічний порядок, посилання на існування більш раннього судового рішення, яке становить *res judicata*, не може бути здійснене судом за власною ініціативою (Herzog, Weser, 2014: 555). Аналогічний підхід властивий бельгійському цивільному процесу (Taelman, van Severen, 2021: 293).

Хоча заперечення проти розгляду справи з підстав існування рішення, яке має значення *res judicata*, є запереченням проти розгляду спору, його висловлення не підпорядковується загальному правилу, за яким всі процесуальні заперечення проти розгляду суперечки мають бути заявлені на початкових стадіях процесу. За практикою французьких та бельгійських судів посилання на існування судового рішення, яке має значення *res judicata*, може бути здійснене на будь-якій стадії розгляду перед прийняттям остаточного рішення, неможливим визнається заявити про це вперше тільки перед Касаційним судом (Herzog, Weser, 2014: 555; Taelman, van Severen, 2021: 293). Якщо сторона не заявила про *res judicata*, захист з посиланням на нього вважається таким, від якого особа відмовилась (англ. *waiver*). Це підхід характерний для Франції, Бельгії та Нідерландів. У Франції доктрина більш-менш чітко визначає, що *res judicata* не становить частину публічного порядку. На противагу цьому, у Німеччині та Швейцарії суди можуть *ex officio* з'ясовувати питання існування *res judicata*. У Швейцарії навіть визнається, що *res judicata* може вважатись складником публічного порядку (de Ly, Sheppard, 2009: 75). У швейцарській доктрині цивільного процесу *res judicata* є загальним принципом, який не допускає, щоб рішення у справі між тими ж сторонами і стосовно того ж предмета було наново переглянуто судом. При цьому існування двох рішень, які суперечать одне одному, в межах одного правового порядку розглядається такою, що суперечить публічному порядку (Mavromati, 2015: 2).

У шведській доктрині традиційно визнається, що суд може *sua sponte* покликатись на рішення, які становлять *res judicata* у справах, які стосуються персонального статусу особи. В інших справах видається проблемним встановити існування таких рішень без посилання на них зацікавленої сторони (Ginsburgs, Bruzelius, 1965: 308).

Напевне, через чітке віднесення *res judicata* до процесуально-правових інститутів, у грецькому цивільному процесі передбачено що суд застосовує правило про *res judicata* також з власної ініціативи (стаття 332 ЦПК Греції). При цьому застосування правил про *res judicata* може мати місце на будь-якій стадії процесу, а порушення цього правила становить підставу для касаційного оскарження (стаття 559 ЦПК) (Yessiou-Faltsi, 2019: 244).

Італійське законодавство (стаття 395(5) ЦПК) окремо передбачає, що судові рішення, яке суперечить іншому судовому рішенню, яке має значення *res judicata*, може бути відкликано, якщо у цьому другому судовому рішенні не вирішувалось питання стосовно заперечень з підстав існування *res judicata* (de Ly, Sheppard, 2009: 75).

В цілому видається, що для правових систем цивільного права характерне визнання цінності остаточного судового рішення в позитивному аспекті, тобто в аспекті остаточності судового рішення в певному провадженні і його обов'язковості до виконання, тому в цьому сенсі *res judicata* становить цінність рівня публічного порядку. У негативному ж аспекті, тобто в значенні преклюзивної дії остаточного рішення у наступних провадженнях, саме на зацікавлену сторону покладається обов'язок послатись на існування рішення, яке є *res judicata*. Попри те, що в окремих континентальних юрисдикціях суду надано право встановити існування такого рішення *sua sponte*, або навіть передбачено повноваження встановлювати його *ex officio*, це скоріше вказує на те, що самостійні дії суду з встановлення такого рішення без посилання зацікавленої сторони не вважатимуться порушенням принципу змагальності, аніж свідчать про покладення на суд обов'язку в усіх випадках самостійно встановлювати існування таких рішень без ініціативи сторони.

V. *Res judicata* і складові судового рішення

Характерний для правових систем континентальної традиції вузький підхід до визначення обсягу *res judicata* наділяє цим значенням перш за все і часто лише резолютивну частину рішення, тобто власне рішення суду (лат. *decisum*).

Французька доктрина *res judicata* поширює це значення лише на резолютивну частину судового рішення (фр. *dispositif*), а не на мотиви, на яких рішення ґрунтується (фр. *motifs*). Водночас визнається, що мотиви необхідно брати до уваги для визначення обсягу *res judicata* (Herzog, Weser, 2014: 553).

Власне, це є необхідним наслідком трискладового тесту, за яким визначається *res judicata* дія рішення у наступних судових процесах, адже без врахування інших частин рішення, окрім резолютивної, неможливо визначити підставу позову у справі, рішення у якій залежно від цього матиме чи не матиме преклюзивну дію у наступному судовому процесі.

Схожий підхід закріплено у процесуальному законодавстві Німеччини (§§ 322 та 325 ЦПК) та напрацьовано у судовій практиці Бельгії, Нідерландів, Італії та Швейцарії (de Ly, Sheppard, 2009: 75). Водночас, приділена у ЦПК Німеччини увага декларативному позову (нім. *Zwischenfeststellungsklage* за § 256 ЦПК Німеччини) як окремій категорії вплинула на формування в німецькій та деяких інших правових системах, процесуальне законодавство яких формувалось за німецьким зразком, окремої можливості сторони у процесі звернутись до суду із заявою з проханням поширити значення *res judicata* на окремі висновки з мотивувальної частини майбутнього рішення (Heinze, 2006: 22). Прикладом є *ação declaratória incidental* у Бразилії – інститут такої заяви, заснований на концепції декларативного позову у німецькому цивільному процесі. Якщо суд задовольняє таку заяву, відповідні висновки матимуть значення *res judicata* як вирішений судом предмет спору (лат. *principaliter*), а не лише мотиви, з яких суд виходив і які не становлять самої суті спору (лат. *incidenter tantum*) (Wambier, 2015: 269). Цей інститут подібний до окремих випадків втілення правил про преюдицію у правових системах континентальної традиції, коли преюдиціальне значення мають не висновки суду про вставлені факти без їх юридичної кваліфікації (англ. «raw» facts – «чисті» факти), а висновки суду про юридичні факти чи визнання правовідносин.

Така ситуація, зокрема має місце у доктрині Греції, де однак існують правила про преюдицію, засновані на тих же підходах, що й *res judicata* у вузькому розумінні. Правила про преюдицію у грецькому процесі стосуються питань, встановлення яких було необхідним для вирішення суті суперечки судом. На них поширюються правила про *res judicata* (стаття 331 ЦПК), якщо вони самі по собі становлять правовідносини, їх встановлення було необхідним для вирішення справи і суд, який їх встановив, був компетентний це зробити (Yessiou-Faltsi, 2019: 245, 247). Як видно, у грецькому процесі преюдиція має специфіку, оскільки стосується не суто питань факту, а встановлення правовідносин.

Водночас, на думку Д. Мавроматі, у більшості країн цивільно-правової традиції, принцип *res judicata* не розроблений у деталях і базовим принципом преклюзії є саме преклюзія позову – заборона повторного розгляду вже розглянутого позову, тобто *res judicata* у вузькому значенні. На думку дослідника, у країнах цієї правової сім'ї відсутня доктрина преюдиції (англ. *issue preclusion*) (Mavromati, 2015: 2). З цим твердженням можна погодитись лише в тій частині, що в багатьох континентальних правових системах правила про преюдицію вважаються окремим від *res judicata* інститутом, хоча в деяких, дійсно, відсутні правила про преюдицію.

Дійсно, для правових систем кодифікованого права характерне зосередження принципу *res judicata* суто на тому, що у традиції загального права становить преклюзію позову. Тобто *res judicata* у традиційному для них розумінні не охоплює правила про преюдицію.

Висновки. Принцип *res judicata* у правових системах континентальної правової традиції і тих, що розвивались під її впливом, переважно прямо закріплений у законі, як правило, у процесуальних кодексах, з окремими винятками, як от у Швейцарії, де *res judicata* є доктриною, напрацьованою судовою практикою.

У континентальній доктрині *res judicata* можна виділити принаймні три послідовні аспекти: судові рішення, яким суд вирішив певне питання остаточно (англ. *conclusive*) у значенні, що саме цей суд не має до нього повертатись, набуває значення *res judicata* (фр. *autorité de la chose jugée*). Якщо засоби ординарного, як

правило, апеляційного, перегляду вичерпані або недосяжні, це рішення набуває процесуального характеру остаточного, тобто має вже процесуальну «силу» *res judicata* (фр. *force de la chose jugée*). Ці два аспекти все ще стосуються в цілому позитивної дії *res judicata* в межах того ж процесу, в якому рішення було прийнято. Третій аспект стосується впливу судового рішення на наступні судові провадження – це негативний аспект *res judicata*, преклюзія тотожного позову.

З огляду на процесуальну природу *res judicata* остаточність судового рішення, як умова набуття ним сили *res judicata*, визначається за процесуальним правом країни, у якій його було прийнято, що далі обумовлює можливість цього рішення бути визнаним або допущеним до примусового виконання в іншій країні і мати значення *res judicata* у преклюзивному аспекті для майбутніх проваджень у цій країні.

Тотожність сторін провадження, підстав та предмету позову як умова застосування правил про *res judicata* (так званий трискладовий тест) застосовується у країнах кодифікованого права доволі вузько. Тест передбачає тотожність сторін проваджень з урахуванням статусу, в якому вони діють у цих провадженнях; предмету позову, тобто заявлених вимог (*petitum*), як правило без врахування тих вимог, які могли бути, однак не були заявлені; підстав позову (*causa petendi*), як правило у вузькому розумінні, що охоплює лише фактичний аспект підстав позову без врахування правових підстав, на які спирається позов. Попри те, що правовим системам цивільного права традиційно не була властива доктрина поглинання судовим рішенням всіх вимог, які випливають чи могли випливати зі спірної ситуації, яка притаманна системам загального права, у практику судів континентальної Європи поступово входить як окремий прояв принципу добросовісності заборона ініціювати з допомогою окремого позову розгляд спору стосовно існування правовідносин, встановлення яких мало відбуватись у вже вирішеній справі.

Досліджений механізм застосування правил про *res judicata* дозволяє дійти висновку, що для правових систем цивільного права характерне визнання цінності остаточного судового рішення в позитивному аспекті, тобто в аспекті остаточності судового рішення в певному провадженні і його обов'язковості до виконання, тому в цьому сенсі *res judicata* становить цінність рівня публічного порядку. У негативному ж аспекті, тобто в значенні преклюзивної дії остаточного рішення у наступних провадженнях, саме на зацікавлену сторону покладається обов'язок послатись на існування рішення, яке є *res judicata*. Попри те, що в окремих континентальних юрисдикціях суду надано право встановити існування такого рішення *sua sponte*, або навіть передбачено повноваження встановлювати його *ex officio*, це скоріше вказує на те, що самостійні дії суду з встановлення такого рішення без посилання зацікавленої сторони не вважатимуться порушенням принципу змагальності, аніж свідчать про покладення на суд обов'язку в усіх випадках самостійно встановлювати існування таких рішень без ініціативи сторони.

Список використаних джерел:

1. Creț D. C., Stoicu N. M. Theoretical and jurisprudential considerations on *res judicata* authority. *Juridical Tribune*. 2016. Volume 6, Special Issue. pp. 61–76.
2. de Ly F., Sheppard A. ILA Final Report on *Res Judicata* and Arbitration, *Arbitration International*. 2009, Volume 25, Issue 1. pp. 67–82. DOI: 10.1093/arbitration/25.1.67.
3. Ginsburgs R.B., Bruzelius A. *Civil Procedure in Sweden*. Brill Archive, 1965. 491 pp.
4. Grossi S., Pagni M. C. *Commentary on the Italian Code of Civil Procedure*. Oxford University Press, 2010. 548 pp.
5. Heinze Ch. A. The Effect in the European Community of Judgments in Civil and Commercial Matters: Recognition, *Res Judicata* and Abuse of Process. Germany Report. British Institute of International and Comparative Law, 2006. 62 pp. URL: https://www.biiicl.org/files/3482_germany_final_c.pdf (дата звернення: 25.06. 2022).
6. Herzog P. E., Weser M. *Civil Procedure in France*. Columbia University, Springer, 2014. 708 pp.
7. Mavromati D. *Res Judicata in Sports Disputes and Decisions Rendered by Sports Federations in Switzerland*. SSRN. 2015. pp. 1–15. DOI: 10.2139/ssrn.2832155.
8. On Civil Procedure, Law of Spain 1/2000, of 7 January 2000. URL: <https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Law%201-2000%20of%207%20January.pdf> (дата звернення: 25.06. 2022).
9. Taelman P., van Severen C. *Civil Procedure in Belgium*. Kluwer Law International B.V., 2021. 232 pp.
10. The Belgian Judicial Code of 1967. URL: https://www.ejustice.just.fgov.be/img_l/pdf/1967/10/10/1967101052_F.pdf (дата звернення: 25.06. 2022).
11. The Code of Judicial Procedure of Sweden, with amendments in force as of 1 January 1999. URL: https://www.government.se/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf (дата звернення: 25.06. 2022).
12. The Dutch Code of Civil Procedure, valid from 1 May 2022. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0039872/2022-05-01> (дата звернення: 25.06. 2022).
13. The French New Code of Civil Procedure, updated 30 September 2005. URL: https://allowb.org/acts_pdfs/CPC.pdf (дата звернення: 25.06. 2022).
14. The German Code of Civil Procedure as promulgated on 5 December 2005, last amended by Article 1 of the Act of 5 October 2021. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html (дата звернення: 25.06. 2022).
15. Wambier T. A. A. What is "Covered" by *Res Judicata* in Brazilian Civil Procedural Law: The Current Law and Perspectives of Change in *Picker C. B., Seidman G. The Dynamism of Civil Procedure – Global Trends and Developments*. Springer, 2015. pp. 267–279.
16. Yessiou-Faltsi P. *Civil Procedure in Greece*. Kluwer Law International B.V., 2019. 336 pp.

References:

1. Creț, D. C., Stoicu, N. M. (2016). Theoretical and jurisprudential considerations on res judicata authority. *Juridical Tribune*, 6 (Special Issue), 61–76.
2. de Ly, F., & Sheppard, A. (2009). ILA Final Report on Res Judicata and Arbitration. *Arbitration International*, 25(1), 67–82. DOI: 10.1093/arbitration/25.1.67
3. Ginsburgs, R. B., & Bruzelius, A. (1965). *Civil Procedure in Sweden*. Brill Archive.
4. Grossi, S., Pagni, M. C. (2010). *Commentary on the Italian Code of Civil Procedure*. Oxford University Press.
5. Heinze, C. A. (2006). *The Effect in the European Community of Judgments in Civil and Commercial Matters: Recognition, Res Judicata and Abuse of Process. Germany Report*. British Institute of International and Comparative Law. https://www.biicl.org/files/3482_germany_final_c.pdf
6. Herzog, P. E., Weser, M. (2014). *Civil Procedure in France*. Columbia University, Springer.
7. Mavromati, D. (2015). Res Judicata in Sports Disputes and Decisions Rendered by Sports Federations in Switzerland. *SSRN*. DOI: 10.2139/ssrn.2832155.
8. *On Civil Procedure, Law of Spain 1/2000*. (2000, January 7). Mjusticia.gob.es. Retrieved June 25, 2022, from <https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Law%201-2000%20of%207%20January.pdf>
9. Taelman, P., van Severen, C. (2021). *Civil Procedure in Belgium*. Kluwer Law International B.V.
10. *The Belgian Judicial Code*. (1967). Ejustice.just.fgov.be. Retrieved June 25, 2022, from https://www.ejustice.just.fgov.be/img_1/pdf/1967/10/10/1967101052_F.pdf
11. *The Code of Judicial Procedure of Sweden, with amendments in force as of 1 January 1999*. (1998). Government.se Retrieved June 25, 2022, from https://www.government.se/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf
12. *The Dutch Code of Civil Procedure*. (2022, May 1). Wetten.overheid.nl Retrieved June 25, 2022, from <https://wetten.overheid.nl/BWBR0039872/2022-05-01>
13. *The French New Code of Civil Procedure*. (2005, September 30). Allowb.Org. Retrieved June 25, 2022, from https://allowb.org/acts_pdfs/CPC.pdf
14. *The German Code of Civil Procedure* as promulgated on 5 December 2005, last amended by Article 1 of the Act of 5 October 2021. (2005). Gesetze-im-internet.de Retrieved June 25, 2022, from https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html
15. Wambier, T. A. A. (2015). What is “Covered” by Res Judicata in Brazilian Civil Procedural Law: The Current Law and Perspectives of Change. In C. B. Picker & G. Seidman (Eds.), *The Dynamism of Civil Procedure – Global Trends and Developments* (1st ed. 2016 ed., pp. 267–279). Springer.
16. Yessiou-Faltsi, P. (2019). *Civil Procedure in Greece*. Kluwer Law International B.V.